

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI EMOTIV FE'LLARNING FREYM
SEMANTIKASI ASOSIDAGI QIYOSIY TAHLILI**

Raxmonova Diloromxon Sharobiddinovna

Qo'qon davlat universiteti magistri

ORCID: 0009-0009-1346-3472

Elektron pochta: raxmonovadiloromxon6@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu tezisda ingliz va o'zbek tillaridagi emotiv fe'llar (his-tuyg'u fe'llari) freym semantikasi nazariyasi va FrameNet modeli asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda 12 juft emotiv fe'lning chaqiruvchi freymlari, yadro freym elementlari (Experiencer, Stimulus, Content, Topic) hamda ularning sintaktik ifodalanishi aniqlanadi. Natijalar ikki tilda emotiv freymlar konseptual jihatdan umumiy ekanini, biroq Experiencer va Stimulus elementlarining grammatik kodlanishida (kelishik, so'z yasalishi, kauzativlik) jiddiy farqlar mavjudligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *emotiv fe'llar, psixologik fe'llar, freym semantikasi, FrameNet, Experiencer, Stimulus, kauzativlik, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o'zbek tili.*

**СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭМОТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ
АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ НА ОСНОВЕ
ФРЕЙМОВОЙ СЕМАНТИКИ**

Рахмонова Диларомхон Шаробиддиновна

Магистр Кокандского государственного университета

ORCID: 0009-0009-1346-3472

Электронная почта: raxmonovadiloromxon6@gmail.com

Аннотация. В тезисах проводится сопоставительный анализ эмотивных глаголов (глаголов чувства) английского и узбекского языков на основе теории фреймовой семантики и модели FrameNet. В исследовании определяются вызываемые фреймы 12 пар эмотивных глаголов, ядерные фреймовые элементы (Experiencer, Stimulus, Content, Topic) и их синтаксическое выражение. Результаты показывают, что эмотивные фреймы в двух языках концептуально общие, однако в грамматическом кодировании элементов Experiencer и Stimulus (падеж, словообразование, каузативность) существуют значительные различия.

Ключевые слова: эмотивные глаголы, психологические глаголы, фреймовая семантика, FrameNet, Experiencer, Stimulus, каузативность, сопоставительный анализ, английский язык, узбекский язык.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF EMOTIVE VERBS IN ENGLISH AND UZBEK BASED ON FRAME SEMANTICS

Raxmonova Diloromxon Sharobiddinovna

Master, Kokand State University

ORCID: 0009-0009-1346-3472

E-mail: raxmonovadiloromxon6@gmail.com

Abstract. The thesis offers a comparative analysis of emotive verbs (verbs of feeling) in English and Uzbek based on the theory of frame semantics and the FrameNet model. The study identifies the frames evoked by 12 pairs of emotive verbs, their core frame elements (Experiencer, Stimulus, Content, Topic) and their syntactic realisation. The results show that emotive frames are conceptually shared

by the two languages, whereas the grammatical encoding of the Experiencer and Stimulus elements (case, word formation, causativity) differs considerably.

Keywords: emotive verbs, psych verbs, frame semantics, FrameNet, Experiencer, Stimulus, causativity, comparative analysis, English, Uzbek.

KIRISH. Kognitiv tilshunoslikda inson ichki dunyosini ifodalovchi fe'llar, ya'ni mental, perseptiv va emotiv fe'llar, til va tafakkur munosabatini o'rganishda alohida ahamiyatga ega. Agar mental fe'llar bilish va fikrlash jarayonlarini, perseptiv fe'llar esa sezgi a'zolari orqali idrok etishni ifodalasa, emotiv fe'llar shaxsning biror hodisa, narsa yoki shaxsga nisbatan ruhiy-hissiy munosabatini ifodalaydi. Ch.Fillmor asos solgan freym semantikasi nazariyasiga ko'ra, har bir leksik birlik ma'lum bilim strukturasi, ya'ni freymni chaqiradi va so'z ma'nosi shu freym doirasida tushuniladi [1: 111–137].

Emotiv fe'llar tilshunoslikda “psixologik fe'llar” (psych-verbs) nomi bilan ham o'rganilib, ularning o'ziga xos jihati his-tuyg'u sohibi (Experiencer) va his-tuyg'u manbai (Stimulus) sintaktik pozitsiyalarining turlicha taqsimlanishidir [6; 7: 291–352]. Ingliz tilida bu fe'llar FrameNet loyihasi doirasida tizimli tavsiflangan bo'lsa [2: 235–250; 3; 12], o'zbek tilshunosligida emotiv fe'llarning freym-semantik tabiati ingliz tili bilan qiyosiy jihatdan deyarli o'rganilmagan. Bu holat mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

ASOSIY QISM (MUHOKAMA VA NATIJA). **Tadqiqot metodologiyasi.** Tadqiqot materiali sifatida ingliz tilidan love, hate, fear, like, enjoy, worry, frighten, please, surprise, annoy, regret, envy hamda o'zbek tilidan ularga mos sevmok, yomon ko'rmoq, qo'rqmoq, yoqmoq, zavqlanmoq, xavotirlanmoq, qo'rqitmoq, xursand qilmoq, hayratlantirmoq, jahlini chiqarmoq,

afsuslanmoq, hasad qilmoq fe'llari tanlab olindi [9]. Tahlilda freym-semantik, qiyosiy, komponent va korpusga asoslangan tahlil metodlaridan kompleks foydalanildi; misollar British National Corpus va O'zbek tilining milliy korpusi materiallari asosida tekshirildi [10; 11].

Natijalar. Tahlil qilingan emotiv fe'llarning freym-semantik xususiyatlari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval

Ingliz va o'zbek tillaridagi emotiv fe'llarning freym-semantik tavsifi

Ingliz fe'li	O'zbek fe'li	Freym	Yadro elementlari	O'zbek tilida Stimulus ifodasi
love	sevmok	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	tushum kelishigi (-ni)
hate	yomon ko'rmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	tushum kelishigi (-ni)
fear	qo'rqmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	chiqish kelishigi (-dan)
like	yoqmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	ega; Experiencer jo'nalish kelishigida (-ga)
enjoy	zavqlanmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	chiqish kelishigi (-dan)
worry	xavotirlanmoq	Emotion_active	Experiencer, Topic	-dan / ... uchun

Ingliz fe'li	O'zbek fe'li	Freym	Yadro elementlari	O'zbek tilida Stimulus ifodasi
regret	afsuslanmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	-dan / -ga
envy	hasad qilmoq	Experiencer_foc us	Experiencer, Content	jo'nalish kelishigi (-ga)
frighten	qo'rqitmoq	Experiencer_obj	Experiencer, Stimulus	ega (kauzativ -it)
please	xursand qilmoq	Experiencer_obj	Experiencer, Stimulus	ega (analitik kauzativ)
surprise	hayratlantirmoq	Experiencer_obj	Experiencer, Stimulus	ega (kauzativ -tir)
annoy	jahlini chiqarmoq	Experiencer_obj	Experiencer, Stimulus	ega (frazologik birlik)

Jadval ma'lumotlari asosida quyidagi qonuniyatlar aniqlandi.

Birinchidan, ikki tilda ham emotiv fe'llar ikki asosiy freym atrofida guruhlanadi: his-tuyg'u sohibiga yo'naltirilgan Experiencer_focus (love va sevmok, fear va qo'rqmoq) va his-tuyg'u manbaiga yo'naltirilgan Experiencer_obj (frighten va qo'rqitmoq, surprise va hayratlantirmoq) freymlari. Bu ikki tilda emotiv konseptualizatsiyaning universal asosga ega ekanini ko'rsatadi va A.Vejbitskayaning his-tuyg'u tushunchalarining universal hamda milliy qatlamlari haqidagi xulosalariga mos keladi [4: 273–307].

Ikkinchidan, freym elementlarining sintaktik ifodasida tipologik farq yaqqol namoyon bo'ladi. Ingliz tilida Experiencer_focus fe'llari Content elementini

asosan to'g'ridan-to'g'ri to'ldiruvchi orqali ifodalaydi: She fears the dark. O'zbek tilida esa bu element kelishiklar bo'yicha taqsimlanadi: U qorong'ilikdan qo'rqadi (chiqish kelishigi), U akasiga hasad qiladi (jo'nalish kelishigi). Demak, o'zbek tilida kelishik qo'shimchasi his-tuyg'u manbaining semantik turini (qochish obyekti, yo'nalish obyekti) qo'shimcha ravishda belgilaydi; bu V.Kroftning mental fe'llarda kelishik belgilanishi semantik asosga ega ekani haqidagi g'oyasini tasdiqlaydi [8: 55–72].

Uchinchidan, like va yoqmoq jufti alohida e'tiborga loyiq. Ingliz tilida like Experiencer_focus freymiga mansub bo'lib, Experiencer ega vazifasida keladi: I like this book. O'zbek tilida esa yoqmoq fe'li bilan Stimulus ega, Experiencer jo'nalish kelishigidagi to'ldiruvchi bo'ladi: Menga bu kitob yoqadi. Ya'ni freym bir xil bo'lgani holda, uning elementlari sintaktik pozitsiyalarda teskari taqsimlanadi. Bu holat tarjima va chet tili o'qitishda interferensiya xatolarining asosiy manbalaridan biridir.

To'rtinchidan, Experiencer_obj freymi ingliz tilida asosan leksik yo'l bilan (fear va frighten, please, annoy), o'zbek tilida esa morfologik kauzativlik (qo'rq-it-moq, hayrat-lan-tir-moq) yoki analitik va frazeologik birikmalar (xursand qilmoq, jahlini chiqarmoq) orqali ifodalanadi. Bu agglutinatív o'zbek tilida bir freymdan ikkinchisiga o'tish grammatik jihatdan shaffof va muntazam ekanini ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'zbek tilida emotív ma'no ko'pincha "yurak", "jahl", "ich" kabi somatik komponentli birliklar orqali ifodalanadi (yuragi orqasiga tortib ketmoq, ichi qoralamoq), bu esa Z.Kyovecheshning his-tuyg'ularni tanaga asoslangan metaforik konseptualizatsiyasi haqidagi qarashlariga mos keladi [5: 35–60].

XULOSA. Olib borilgan tahlil quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1) ingliz va o'zbek tillaridagi emotív fe'llar asosan umumiy freymnlarni

(Experiencer_focus, Experiencer_obj, Emotion_active) chaqiradi; 2) farqlar freym tuzilishida emas, balki uning elementlarining grammatik kodlanishida, ya'ni kelishik tanlovi, Experiencer va Stimulus pozitsiyalarining taqsimlanishi hamda kauzativlik vositalarida namoyon bo'ladi; 3) FrameNet modeli o'zbek tiliga kelishik va so'z yasalishi parametrlarini hisobga olgan holda moslashtirilsa, samarali tahlil vositasi bo'la oladi. Tadqiqot natijalari ikki tilli lug'atlar tuzish, tarjima amaliyoti va ingliz tilini o'qitishda qo'llanilishi mumkin. Kelgusida mental, perseptiv va emotiv fe'llarni yagona "ichki dunyo" freym tizimida modellashtirish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fillmore, C.J. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. Seoul: Hanshin Publishing, 1982. P. 111–137.
2. Fillmore, C.J., Johnson, C.R., Petruck, M.R.L. Background to FrameNet. International Journal of Lexicography. 2003; 16(3):235–250.
3. Ruppenhofer, J., Ellsworth, M., Petruck, M.R.L., Johnson, C.R., Scheffczyk, J. FrameNet II: Extended Theory and Practice. Berkeley: ICSI, 2016.
4. Wierzbicka, A. Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
5. Kövecses, Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
6. Levin, B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
7. Belletti, A., Rizzi, L. Psych-verbs and θ -theory. Natural Language and Linguistic Theory. 1988; 6(3):291–352.

8. Croft, W. Case marking and the semantics of mental verbs // Pustejovsky, J. (ed.) Semantics and the Lexicon. Dordrecht: Kluwer, 1993. P. 55–72.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
10. British National Corpus (BNC). URL: <https://www.natcorp.ox.ac.uk>
11. O'zbek tilining milliy korpusi. URL: <https://uzbekcorpus.uz>
12. FrameNet. International Computer Science Institute, Berkeley. URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu>